

Architekt - urbanista k problémům památkové péče v oblasti Prahy

(K ochraně kulturních a přírodních hodnot v rámci vytváření životního prostředí člověka socialistické společnosti)

Jako architekt-urbanista bych rád přispěl do jubilejního sborníku vydávaného k 25. výročí činnosti Pražského střediska státní památkové péče a ochrany přírody úvahou o rozšiřujících se úlohách památkové péče, jak se projevuje na příkladu města Prahy.

Praha se vyvíjí ve své společenské struktuře, mění své dimenze – stává se složitým sídelním útvarem. Předmětem památkové péče tu už není jen konzervace klasických památek v historickém jádru a některých jedinců, či souborů mimo ně, ale jde tu o uchování života v historickém prostředí; nikoliv sbírky muzejních solitérů, ale živé prostředí novodobých společenských aktivit, kdy památka je ve službách soudobého dění! Ale město se rozrůstá a integruje okolní krajinu, která není jen prstencem urbanizovaných vesnic, dělnických sídel 19. století, periferních výroben a skladišť – ale i oddychovým zázemím od chat až po druhé byty Pražanů; tedy pestrý konglomerát funkcí a aktivit pronikajících do zemědělské a lesní krajiny, která přece též měla svoje kulturní kořeny v síti přírodních formací a sídel. Tu jde o prostředí, kterému právě dnes je z hlediska záchrany kulturních reliktních (stavebních i přírodních) třeba věnovat zvýšenou péči, aby byly uchovány poslední zbytky ekologicky zdravé minulosti, které se ztrácejí v soudobém urbanizačním procesu uchvacujícím okolní přírodu Prahy.

Můžeme tedy konstatovat, že dnes nejde už jen o objekty, soubory, ale o uchování kulturně ekologicky zdravého životního prostředí, ve kterém otázky ochrany hodnot starých a budování hodnot nových jsou v dialektické jednotě, nerozlučné, kdy inovační tvořivý tlak je třeba usměrňovat respektem ke kulturním hodnotám, se kterými se naše společnost ztotožňuje a které nechce vymazat z vědomí společnosti. Tím zabráníme nejen kulturním, ekologickým, ale i společensko-ekonomickým ztrátám, překonáme pozůstatky krátkozrakých zisků v ekonomickém myšlení na jedné a plýtvavé bezohlednosti na straně druhé – a upevníme opět kulturní vazby na prostředí, z něhož vyrostla kultura naší společnosti.

Na generální konferenci ICOMOS dne 26. 5. 1981 v Římě jsem poukázal na to, že v posledních dvou desetiletích probíhá v památkové péči jasný polarizační proces. Jednak se sleduje stálý rozvoj klasických a nových konzervačních metod chráněných staveb tak, jak byly formulovány v Benátské chartě: „Památková péče sleduje konzervaci vědecky objektivně dokumentovaných hodnot kulturního díla“ – jednak se rozšiřují ochrannářské zájmy nad její rámec, a to z oblastí péče o „objekty“ do oblastí „souborů“, tj. o prostorové, v siluetě i in-

teriéru související historické útvary až po celá historická jádra ohrožená úpadkem, ale též radikálními stavebními zásahy. Zde se nadřazují nová hlediska prostorových až krajinných vazeb. Stavebně technická konzervace ovšem ještě není zárukou záchrany, teprve soudobá společenská funkce zaručuje sociálně hospodářskou základnu pro oživení zachraňovaného díla. Zde se tedy začíná ochrana „života“ nadřazovat nad ochranu „kamene“ („Europa Nostra“ označuje vtělení sociálně politických momentů do procesu památkové péče za „integrální ochranu památky“).

Závislost oživovacího procesu na ekonomických a společensko-politických plánovacích faktorech a sjednocení těchto ochranných a oživovacích opatření do nadřazených, velkoprotorových, tedy krajinně plánovacích zásahů vede k dalším poznatkům. Otevírá nové obzory: ochranu stavebních památek, které jsou přece rozsety po celém našem životním prostoru (v městech, vesnicích, dvorcích, samotách atd.), nelze oddělovat od ochrany kulturního prostředí krajinného, protože skladba i vzhled našeho krajinného prostoru a jeho vegetačního krytu jsou výsledkem staletého kultivačního procesu. A právě zde jsme svědky hlubokých společenských, biologických a technických zásahů, žel (jednostrannou neuvážeností) často krajinnou strukturu devastujících. A tak vidíme, že se „sociálně politickým“ hlediskům nadřazují ještě další „ekologická“ kritéria, přičemž bychom neměli zapomínat ani na vytváření humánního (duchovní ekologii psychologicky a fyziologicky lidské bytosti úměrného) a své tradice odrážejícího životního prostředí.

Jestliže „integrální památková péče“ nechrání jen formu památky konzervací, ale hledá pro ni i podmínky společenského života, rozšiřuje tak uplatnění ekologických kritérií i vztah památky k nejširšímu životnímu prostředí, kdy lidské zásahy nejen narušují přírodovědecké zákonitosti, ale nerespektují ani kulturně psychologické a estetické zákonitosti vizuální harmonie.

Dnes, kdy podstatné funkce životního procesu člověka (tj. práce, bydlení, využití volného času) zaujímají prostor už nejen sídelních regionů, ale téměř celou ekuménu, nelze přistupovat k ochraně jednotlivých, společností a přírodou vytvořených kulturních hodnot neodvisle od sebe (prostřednictvím specifických vládních opatření na ochranu a péči o stavební památky, přírodu, krajinu, muzea atd.). Hranice se smazávají, chráněné hodnoty se prostupují.

Zde chci jen upozornit, že v připravovaném novém zákonu o památkové péči v ČR a SSR už se hovoří nejen o ochraně historicky a výtvarně hodnotných „urbanistických zónách“, ale i o „zónách krajinných“ ekologické a estetické hodnoty, že se tedy do památkové péče zahrnují i širší hodnoty kulturního významu, jež vytvářejí životní prostředí člověka naší společnosti.

Půjde tedy stěží už jen o jednotlivá ochranná opatření, jak jsme je doposud znali, ale o komplexní pohled na všechny tyto souvztažné hodnoty, na tento univerzální kulturní fond jako na základnu, s níž se současně musí rozvíjet tvořivé procesy. Ochrana, konzervační údržba, záchrana památky před zkázou není už konečným cílem, ale stává se prostředkem ke spojení znovuoživených kulturních hodnot (od stavebního objektu, jeho prostředí a přírodního rámce až po ekologicky uchráněnou krajinu) – tedy ke spojení těchto komplexně pojatých hodnot do přetvářeného životního prostředí člověka naší sociálně, technicky a eko-

logicky revoluční epochy. Historický dokument se v nejširším pojetí reanimuje a vystupuje z retrospektivní ochranné oblasti do aktivní a progresivní sféry tvorby, která shrnuje uznané historické a výtvarné hodnoty minulosti (bez jejich deformací) do koncepce nového prostoro-
vého uspořádání.

Vycházíme-li tedy z cíle, aby ochrana a tvorba probíhaly v dialektické jednotě, nabývá právě v oblasti památkové péče vztah „stavební dílo – krajinná struktura“ na významu; vždyť rozrušením historicky vyvinuté harmonie v přírodním prostředí dochází k rozkladu rurální sídelní struktury. A pokud nutnost její přestavby v důsledku nových progresivních potřeb společnosti pod tlakem technické revoluce přece nastane, je třeba rozvinout takový plán, který (v uvážení společenských, technických i ekologických faktorů) vědomě otevírá cestu k nové harmonii ve vztahu „osídlení – krajina – příroda“. Rozrušení zdravé krajiny se rovná stržení kulturně významného stavebního objektu a rozklad krajinné struktury urychluje i stavební destrukce v městech i vesnických sídlech.

Plánovatelská integrace všech kulturních hodnot od stavby až po krajinu do skladby i obrazu sídelních útvarů a obráceně, plánovatelská péče o kultivaci krajinného prostředí, snaha o užší kontakty, respektive koordinaci všech forem péče o zděděné kulturní hodnoty naší společnosti – to vše ukazuje další cestu komplexní péče o tyto hodnoty. Vždyť jen tehdy, podaří-li se pochopit souvislost a v akční jednotě rozvinout kulturně politickou, plánovatelskou a administrativní praxi komplexní péče o tyto hodnoty, lze hovořit o skutečné péči o naše kulturní dědictví.

Těmito úvahami jsem jen chtěl ukázat nutnost politické koordinace a metodického sjednocení všech forem ochrany našeho životního prostředí a poukázat na instituce UNESCO, tj. ICOM (muzejnictví), UICN (ochrana přírody) a ICOMOS (památky), jejichž metodická spolupráce by mohla být východiskem ke skutečně „integrální“ ochraně kulturních hodnot v celosvětovém měřítku. Jestliže UNESCO právě nyní doporučuje vytváření „Joint Committees“ v rozvojových zemích, sdružujících „sektorové“ péče do celků, mohl by to být první krok k institucionalizaci společenských prováděcích řízení v členských zemích UNESCO.

A tu, nikoliv náhodou, sledujeme právě v ČSSR dobré organizační předpoklady k takovému komplexnímu přístupu, kdy v jednom odboru ministerstva kultury ČSR je soustředěna péče o stavební památky, přírodu i sbírky a kdy se podařilo vytvořit už před čtvrt stoletím (pochopením souvislostí v ochraně kulturních hodnot vytvořených přírodou i člověkem) tzv. Krajská střediska státní památkové péče a ochrany přírody.

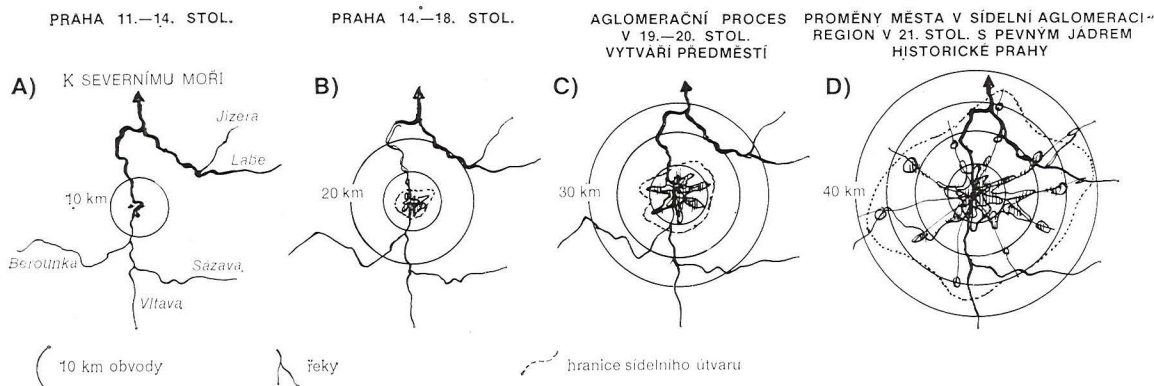
I když ze začátku ještě převládala určitá izolovanost v práci obou těchto odborů krajských středisek, kdy ochrana přírody byla chápána více přírodovědecky vytvářením geologických, botanických, zoologických i krajinných rezervací chránících tyto hodnoty před člověkem, tak proniká – právě vlivem rozsídlovacího procesu do krajiny – vědomí pevné vazby ochrany staveb s ochranou přírodních hodnot, které chráníme jako fyziologické a psychologické, kulturní i relaxační prostředí pro člověka.

Současný vývoj přístupu k ochraně památek nás přesvědčil o tom, že dosavadní formy ochrany stavebních děl se přetvářejí a rozšiřují v ochranu kulturních hodnot vytvářených člověkem i přírodou a vyúsťují v ochranu životního prostředí vůbec.

Ochrana památek není tedy už cílem, ale aktivním nástrojem tvorby kultivovaného životního prostředí člověka, a to nejen z hlediska fyzické hygieny, ale hygieny psychické, kulturní a estetické. Zapojuje historické hodnoty a reliktu „génia loci“ do procesu tvorby optimálního životního prostředí člověka socialistické společnosti.

Klasickým příkladem nám tu může být Praha.

V následujících několika plánovaných schématech chci doložit na příkladu Prahy hlubokou vazbu – dialektickou jednotu – mezi přírodními podmínkami a budovatelským dílem jednoho tisíciletí, kdy řešení každé doby odpovídá antropologickým, společensko-politickým požadavkům – ale současně prostorová forma je vždy určována přírodním prostředím, v Praze tak mimořádně výrazným.

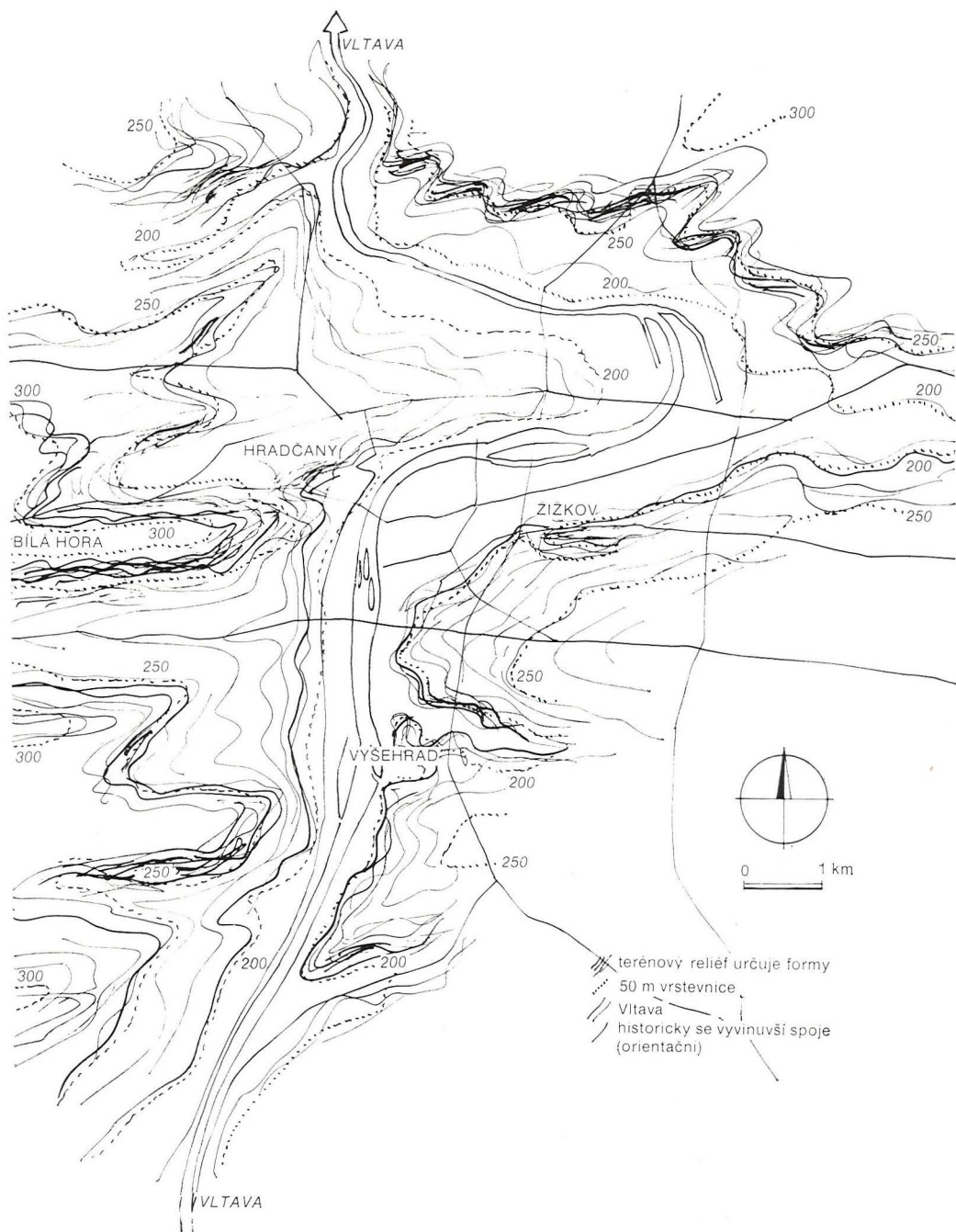
Organismus města je v neustálém vývoji

Schéma A – Krystalizační jádro města Prahy: Vyšehrad, Hradčany, Staré Město (rozšířené založením Havelské čtvrti), Malá Strana

Schéma B – Novoměstské založení zabezpečilo územní rozvoj města v hranicích města Karla IV. až do doby industrializace

Schéma C – Město se obklopuje – vlivem industrializace a přílivem z poddanství vyvázaného venkovského obyvatelstva – novými tzv. „předměstími“ (správně samostatnými městy dělnictva a mladé české buržoazie)

Schéma D – Město Praha se přetváří v aglomerační prostor a velké sídelní celky, „nová sídliště“ rané fáze socialismu otevírají město do regionálního zázemí; současně se existující sídla v regionu města dostávají do sátlitní závislosti na hospodářském a kulturním centru (oblasti City včetně historického jádra měst)

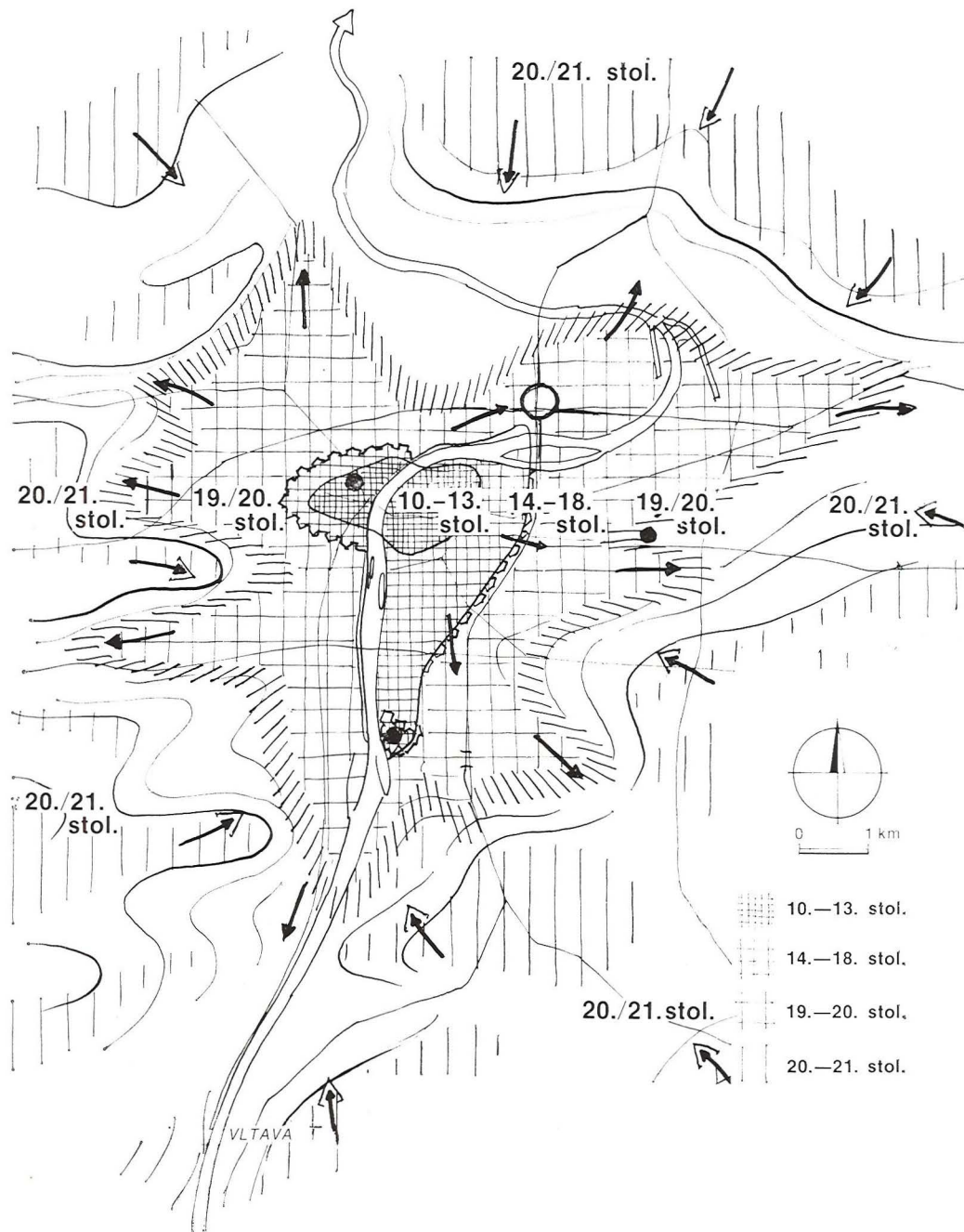

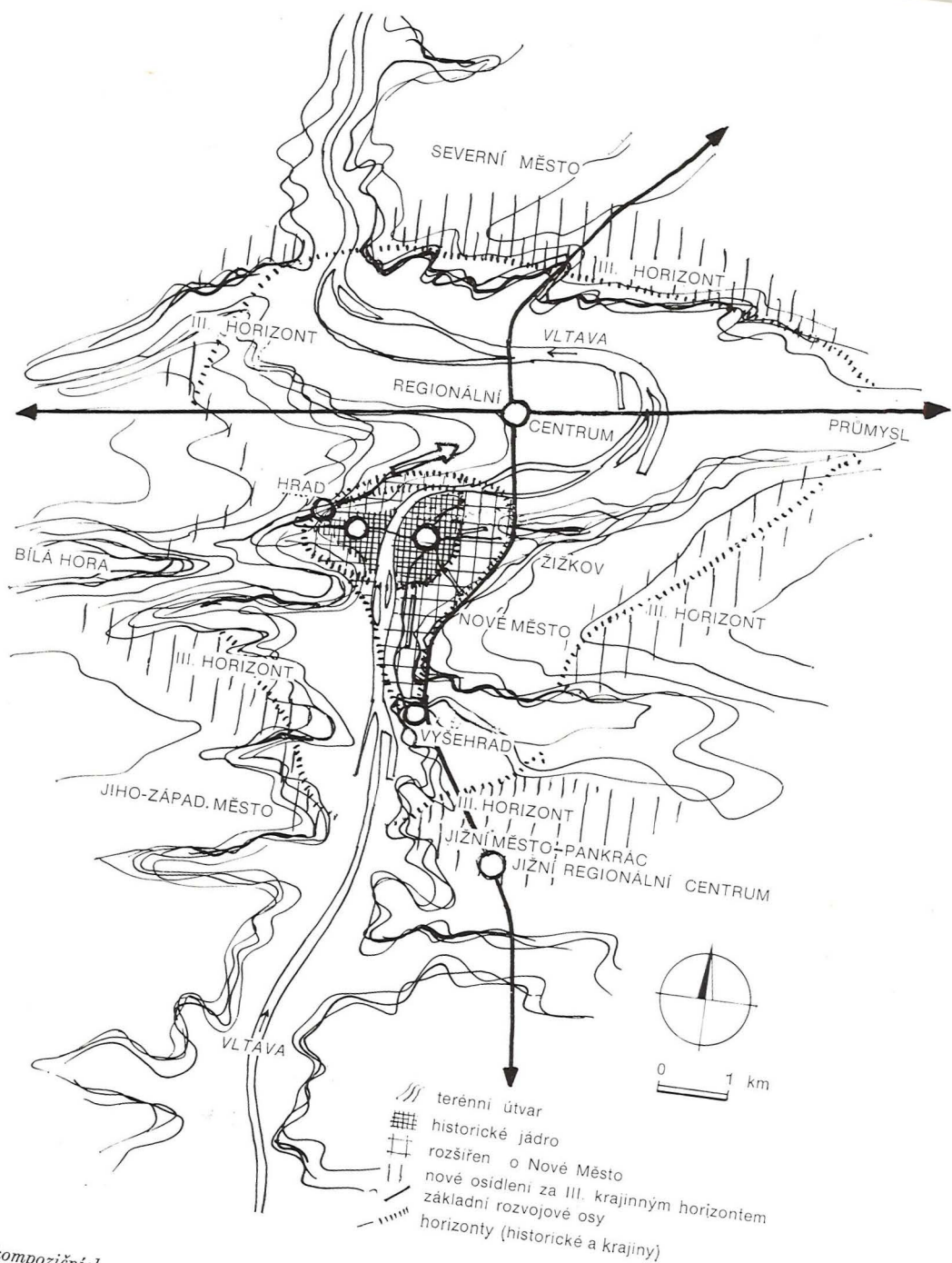
Přírodní prostředí

Morfologie jádrové oblasti Prahy určuje konkrétní, na reliéfu závislé formy využití. Z toho vyplývá nutnost respektovat a tvořivě vyhodnotit přírodou dané prostředí a navazovat na danost historického vývoje sídla, dále nutnost harmonizace a estetizace prostředí s integrovanými kulturními hodnotami, které chráníme pro další generace

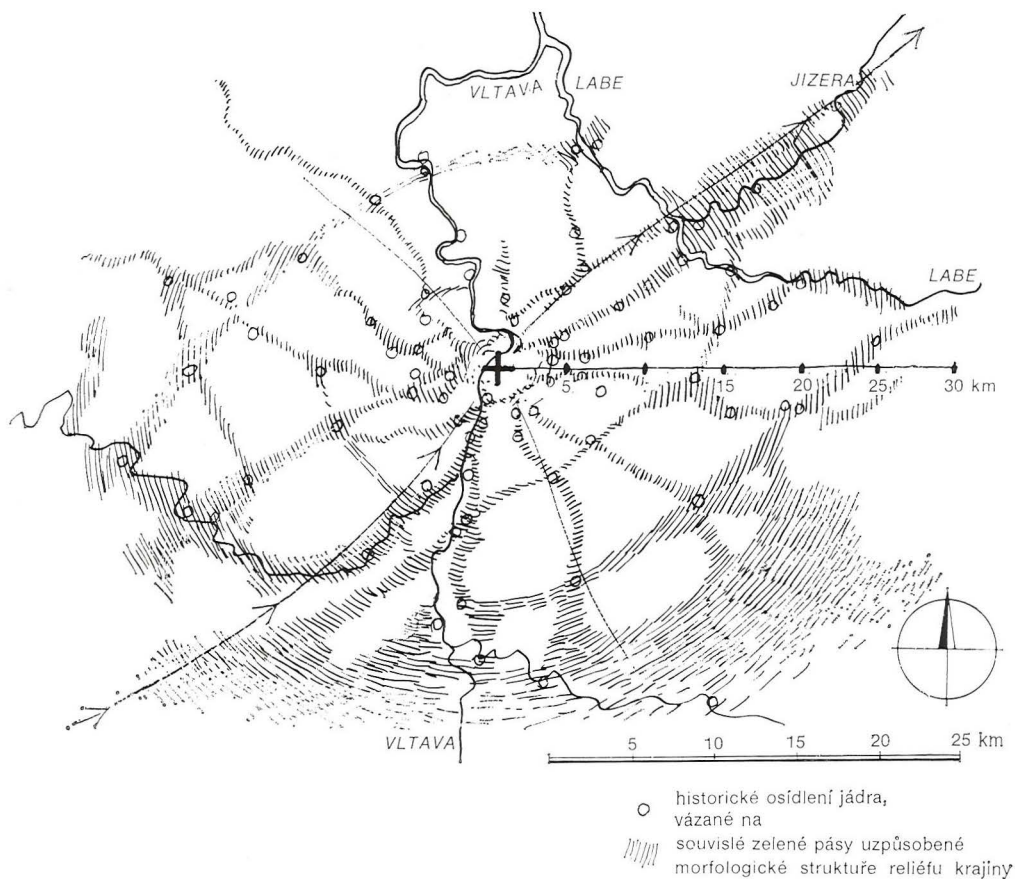
Geneze struktury města

Směry rozvojového tlaku jsou kanalizovány geomorfni strukturou. Historické jádro vznikalo v prostoru vltavského meandru pod ochranou Hradčan na výběžku Bílé Hory – Karel IV. rozšířil město až k druhému urbanizačnímu pólu – Vyšehradu. Liberální růst města v 19. století využívá údolních poloh jako nejlevnějších a logických ventilů růstu města. Teprve 20. století objevuje výšinné polohy, a tak socialistická společnost otevírá a urbanizuje třetí (krajinný) horizont, kdy vyšší podlažnost staveb a věžové solitéry se nedostávají do podstatných pohledových konfliktů s historickým jádrem

*Schéma kompozičních os rozvoje
(probíhající v šesti základních směrech, zde redukované na ideální kříž, na kterém se rozvíjejí nová lokální,
resp. regionální centra)*

Dosud nezastavitelné (neexploatované) k jižt
přivracené zelené svahy - organické spoje
do přírody - jsou zastavovány terasovými domy -

a)

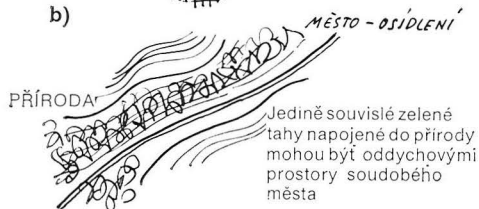

Olbřímí schody místo vegetace (přístupné
obyvatelstvu k oddychu a společ. životu)

Ostrovky veřejných sadů
jsou nesporně užitečné
- ale nemohou nahradit
přírodu

b)

Jedině souvislé zelené
tahy napojené do přírody
mohou být oddychovými
prostory soudobého
města

Regionální prostor Prahy

Morfologie a vegetační průtahy s vodními toky jsou hlavními kompozičními faktory v prostoru městského regionu

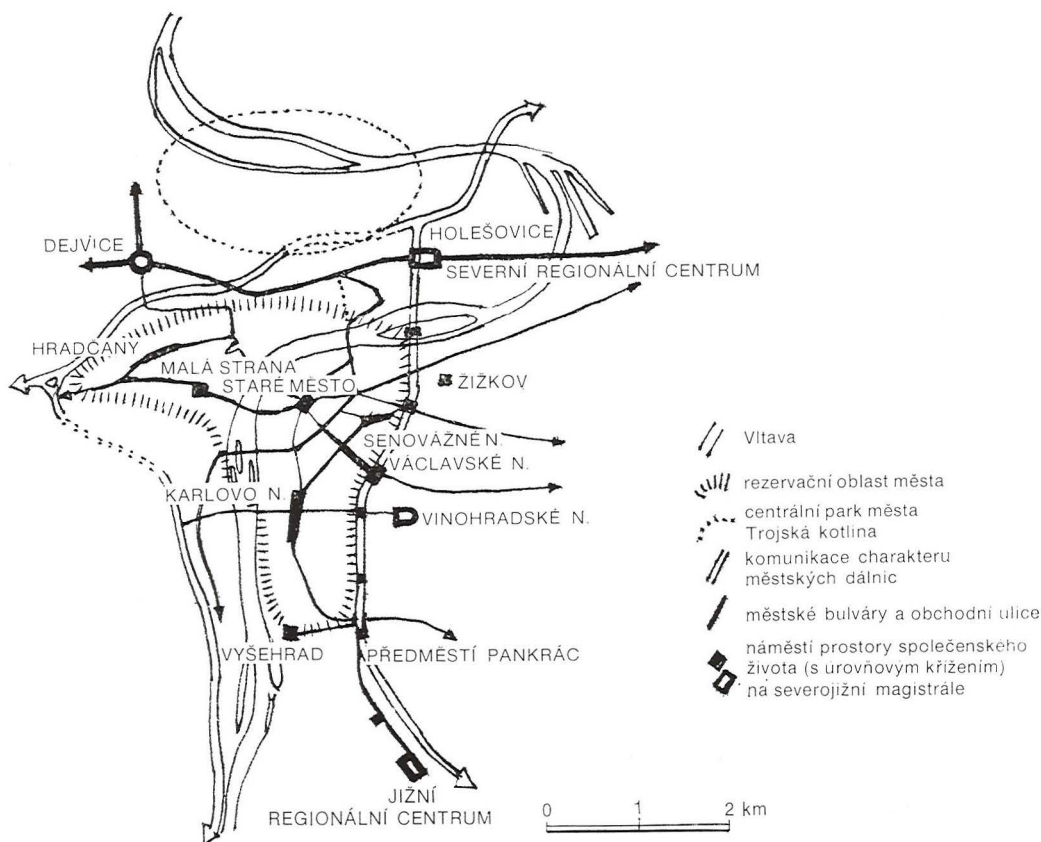
a) dosud nezastavitelné (neexploatované) a k jihu přivrácené zelené svahy – organické spoje do přírody – jsou zastavovány terasovými domy; vznikají tak obřími schody místo vegetačně cenných pásů oddechu a společenského života

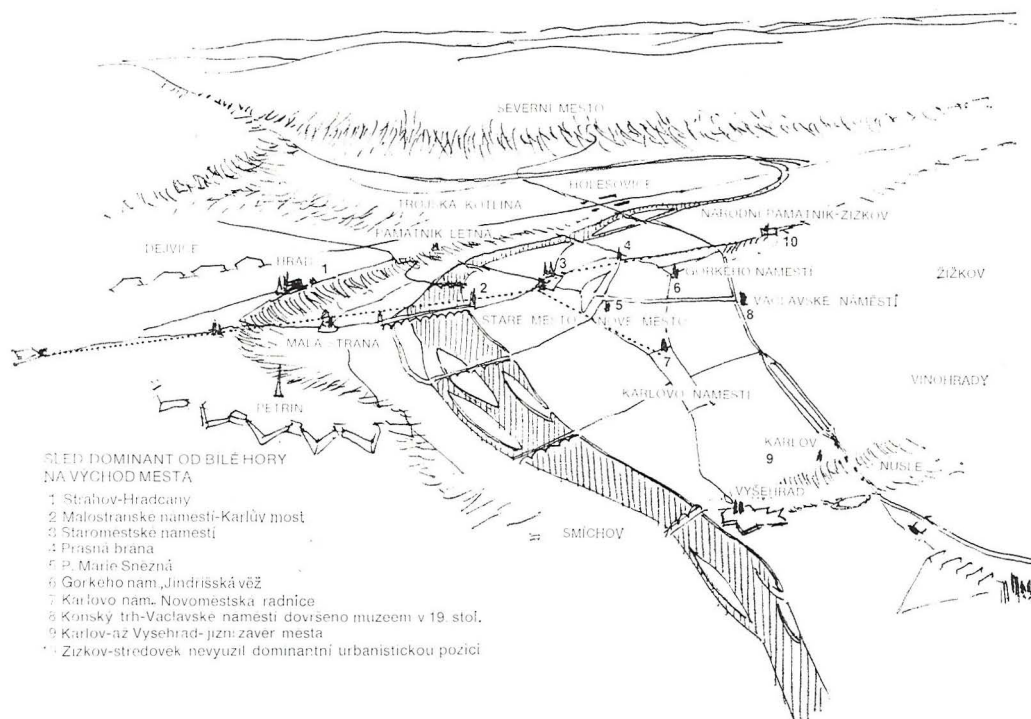
b) ostrovy veřejných sadů jsou nesporně užitečné, ale tyto enklávy nemohou nahradit otevřené zelené průtahy do přírody

Životní prostředí městského člověka naší společnosti dostává dnes nové dimenze: mění se z kompaktního města v regionální sídelní prostor, kde přírodní prvek získává dominantní funkci v prostorovém uspořádání a utváření urbanistických zásahů. Je třeba spojit ochranu památek (stavebních reliktů) s památkami přírodními (krajinnými – od zachování reliéfu až po vodoteče a vegetační toky) a integrovat je do procesu tvorby nového prostředí. Jde tedy o symbiózu ochrany a tvorby – o jednotné pojetí koncepce utváření resp. přetváření prostředí v celém životním prostoru města a jeho regionálního zázemí

Organizační síť společenských kontaktů v regionu i městě

Jestliže v regionálním prostoru má komunikační síť základní poslání v spájení životních funkcí, pracovních a oddechových prostorů v širokém krajinném měřítku, tak pro vnitroměstský život Prahy, zejména jeho centrální oblasti, jsou „osami“ nikoliv dopravní tahy, ale městské „bulváry“ společenských kontaktů, nezátížené průběžnou dopravou; jsou tu dále prostory „náměstí“ jako kontaktní prostředí obyvatelstva (proto je spájení dopravního průtahu po „severo jižní magistrále“ se zpřístupňovací funkcí této tangenty pro centrální oblast města krajně konfliktní)

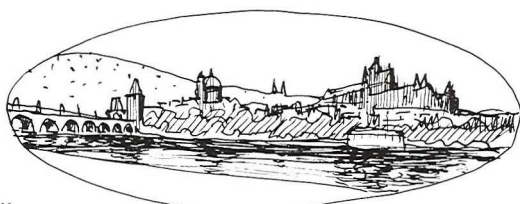
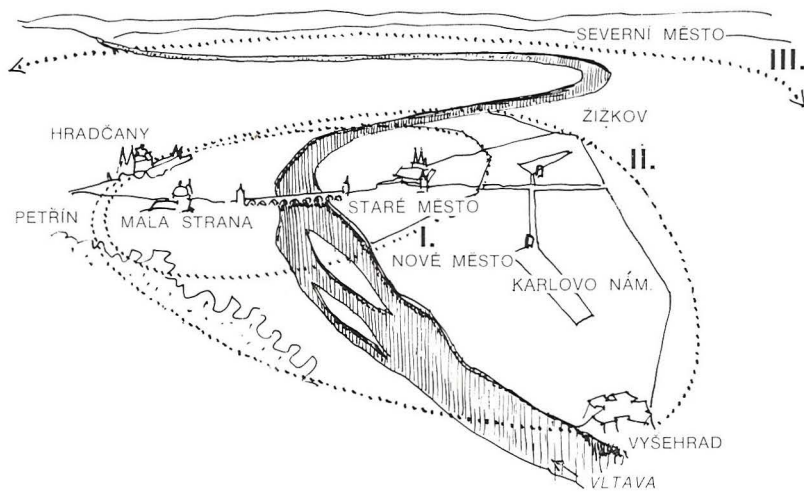

Letecký pohled na prostor jádra (v rozsahu městské rezervace) ukazuje základní historické kompoziční dominanty, dovršené novoměstským plánem Karla IV.

Tři horizonty jádra historického regionu

- 1 První horizont je uzavřen na levém břehu Vltavy (výraznou morfologií terénu)*
- 2 Druhý horizont je ohraničen Novým Městem a předměstími na pravém břehu Vltavy*
- 3 Třetí horizont, krajinný, je zastavován novými odvodovými sídlišti, kde nová zástavba se nedostává do výrazných pohledových konfliktů s historickou podstatou města*

TŘI HORIZONTY JÁDRA MĚSTSKÉHO REGIONU

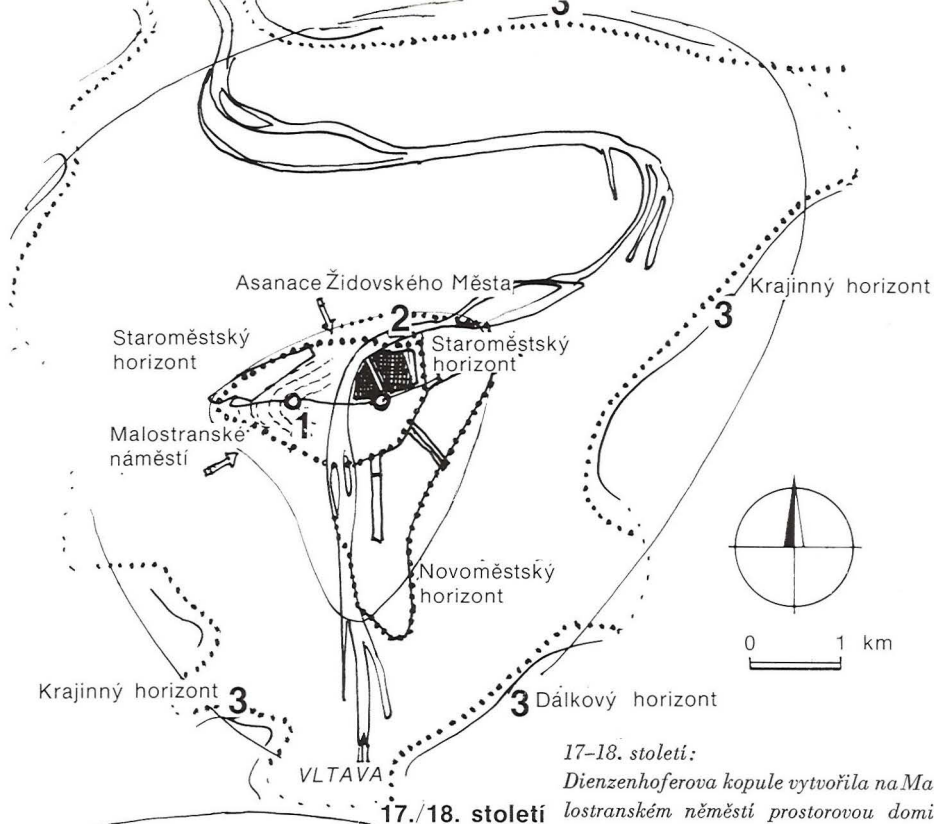
Pohled k Hradu
ze staroměstského nábřeží - první středověký horizont

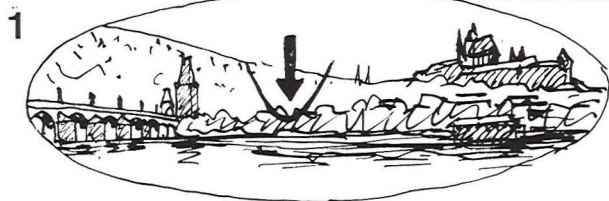
Pohled z Petřína na středověké město - druhý horizont (do 19. století)

Pohled z Petřína, třetí horizont (otevřený v 20. století)

17./18. století

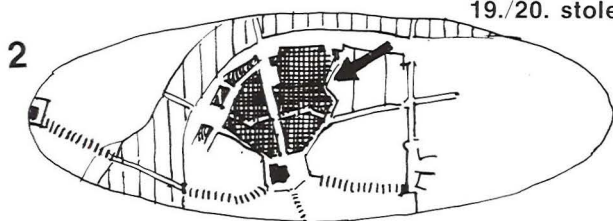
17–18. století:

Dienzenhoferova kopule vytvořila na Malostranském náměstí prostorovou dominantu, která ovládá celou malostranskou kotlinu. Tím vznikla nová „vyšší“ hodnota, která přehodnotila ztrátu prostoru náměstí (výstavba hmotné jezuitské koleje)

19–20. století:

Asanace Židovského Města a výstavba Pařížské třídy (jako součást plánovaného průlomu k Václavskému náměstí) byly pro kulturní památky Prahy (ghetto) nesporně katastrofální ztrátou, ale další generace oceňuje hodnoty „secesní“ nové městské čtvrti

19./20. století

20–21. století:

Dálkový krajinný horizont (3) města se postupně zastavuje novými sídlišti. Krajinový rámec města se tak ztrácí při pohledech ze západních výšin. I když želíme této ztrátě kontaktu s přírodním rámcem města, tak musíme usilovat o to, aby nová výstavba nacházela esteticky uspokojivé řešení, aby umožnila propojení zeleně a aby se vytvářely dominantní skupiny ve vizuálně důležitých orientačních uzlech (nikoliv náhodně roztroušené „věžáky“ bez prostorové logiky)

20./21. století

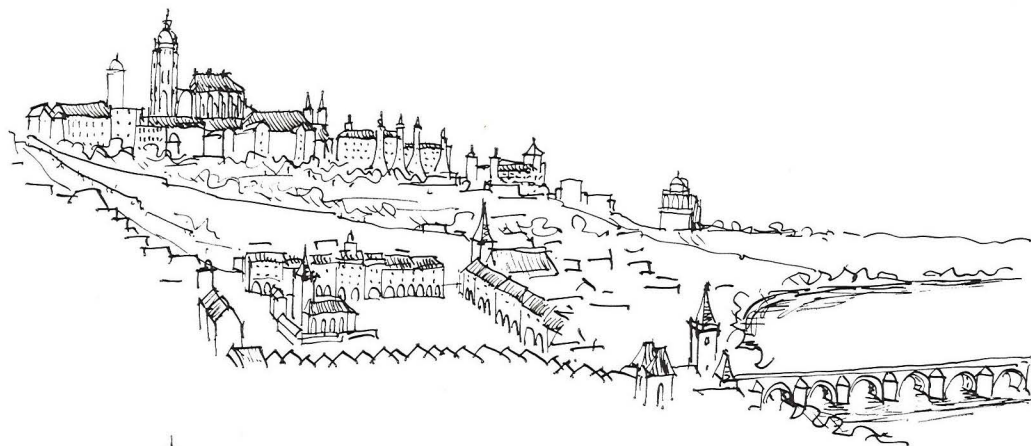

4 Kontinuita v proměnách obrazu města – ztráty a zisky

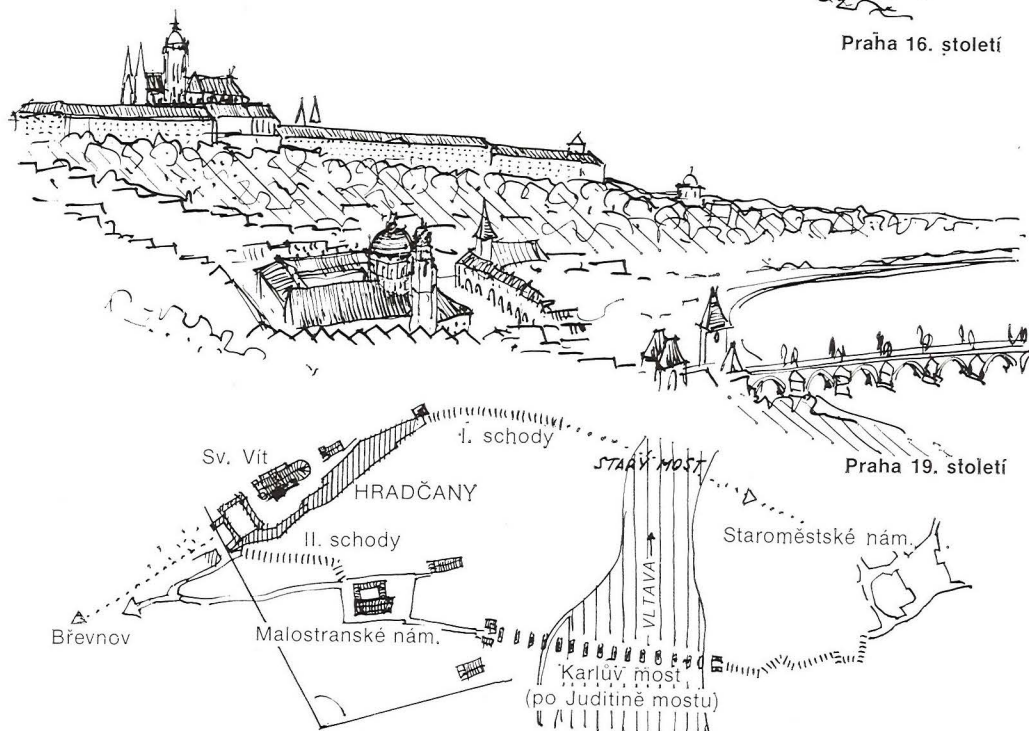
Prvá generace želí ztráty vžitých hodnot – další generace už nejsou zatíženy emocemi a hodnotí objektivněji ztráty i novou situaci a začínají oceňovat její eventuelní přínos společenský, technický i estetický.

Kontinuita ve vývoji obrazu města

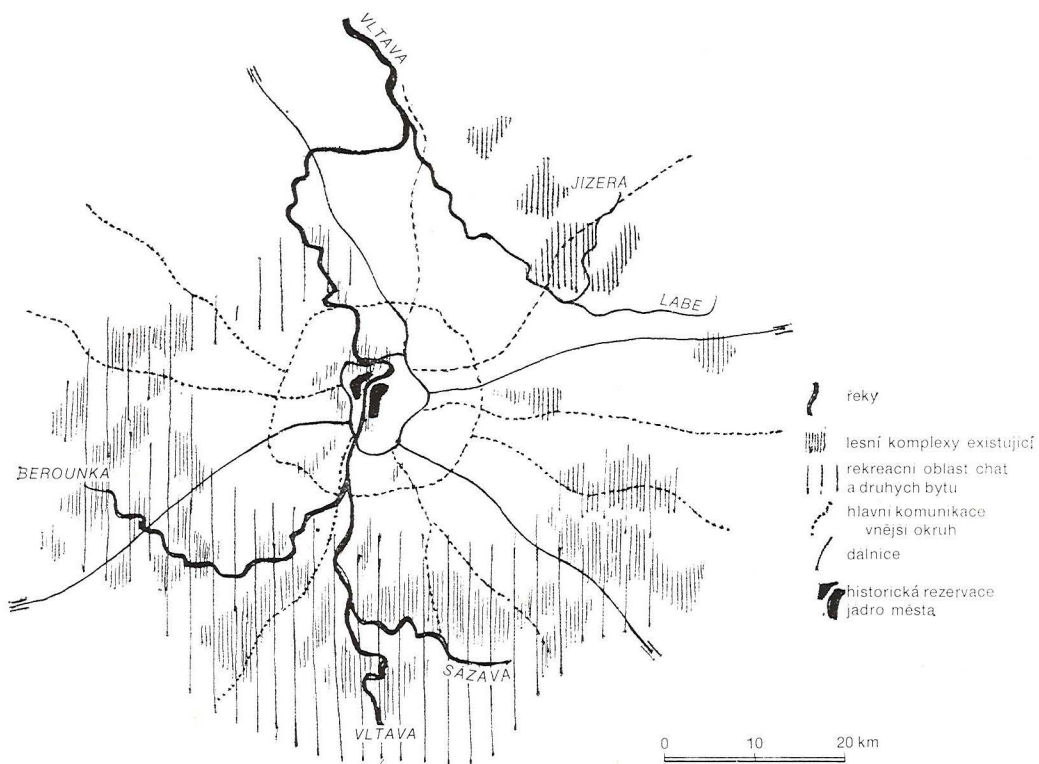
jako logický proces společenského, technického i kulturního vývoje – příklad Hradčany a Malá Strana – srovnání stavu na pohledu z 16. a 18. století, kdy další generace pochopily ztrátu gotického rázu Hradu (Pacassiho unifikaci fasád) nebo romantickou přístavbu Sv. Víta v 19. století jako nutné jevy ve vývoji struktury i obrazu města

Praha 16. století

Praha 19. století

Prostorová struktura města